

A BOLGÁR FEJEDELEMSÉG ÉS KELET-RUMÉLIA
EGYESÜLÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJA

100 ГОДИНИ ОТ СЪЕДИНЕНИЕТО НА
КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ И ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ

Nino Nikolov: Kedves Barátaink! A kerekasztal-beszélgetéseink sorozatában, amelyet Központunk az idén rendezett, a mai beszélgetésünket a Bolgár Fejedelemség és Kelet-Rumélia egyesülésének 100. évfordulója tiszteletére rendeztük meg. Kedves vendégünk Veszka Nikolova ismert bolgár történész, aki a Bolgár Történelmi Intézet tudományos főmunkatársa, a történettudományok kandidátusa.

Kerekasztal-beszélgetéseink hagyománya, hogy a beszélgetés levezetésére kedves magyar barátunkat kérjük meg, most Palotás Emil docenst, a magyar-bolgár történész vegyesbizottság magyar tagozatának elnökét, annak a vegyesbizottságnak az elnökét, amely nemrég Budapesten - értesüléseim szerint - igen sikeres ülést tartott.

Kedves Barátaink! Engedjék meg, hogy elsősorban Veszka Nikolovától, és Önöktől mindannyiuktól szíves elnézésüket kérjem, de mivel jelen pillanatban zajlik az Európai Kulturális Fórum utolsó, záróülése - amelyen román barátaink sajnos, megakadályozták azt, hogy a magyar javaslatra beterjesztett közös dokumentumot, amelyet megelőzően szovjet, francia, amerikai részről is elfogadtak, az egész fórum elfogadja, és nagyon érdekes viták folynak ott -, ezért nekem, mint a bolgár küldöttség tagjának vissza kell mennem oda, és sajnos, nem lehetek itt Önök között. Sok sikert kívánok a kerekasztal-beszélgetésnek, és elsősorban kedves előadónknak, Veszka Nikolovának.

Palotás Emil: E megnyitó után elnöki minőségemben a kerekasztal-beszélgetést folytatólagosan megnyitom. Nem szeretném elismételni, hogy mennyire hasznos gyakorlata a Bolgár Kulturális és Tájékoztatási Központnak a történelmi és kulturális közös múltunk olyan alkalmainak kiemelése, amelyek mindkét ország tudósai által szívesen

művelt témák. A sok, mostanában nagyon gyakori történeti évforduló között is bolgár barátaink joggal emlékeztek meg különös melegséggel a 100 évvel ezelőtt Bulgáriában történekről, hiszen valamennyien, akik többé-kevésbé ismerjük Bulgária történetét, foglalkozunk vele, tudjuk, hogy mióta az új bolgár állam létrejött és állami életét élni kezdte, igen nagy nehézségekkel küzdött azért, mert azt az állami keretet, amelyben létrejött, a közismert nemzetközi nehézségek miatt igazából fejlett, modern állammá való kiteljesedésre felhasználni nem tudta. A berlini kongresszus következményeivel mindenki tisztában van, és azzal is, hogy a modern bolgár nemzet, amely megelőzőleg egy évszázadon át küzdött nemzeti és állami létéért, pusztán a nemzetté válással nem érhetette be, hanem saját terének tartott nemzeti államát, nemzeti határait kívánta megteremteni. Ebben a küzdelemben az első jelentős állomás és maradandó siker volt a mesterségesen létrehozott kelet-ruméliai tartomány és a bolgár fejedelemség egyesülése, amelynek a 100. évfordulóját idén ünnepeltük.

A magam részéről egyetlen dolgot emelnék ki, hogy a bevezető ne nyúlják hosszúra. A 19. század folyamán, amikor a legkülönbözőbb balkáni népek mozdultak meg, vívták ki, vagy érték el a körülmények alakulása folytán saját államiságuk újjászületését, ritkán fordult elő olyan alkalom, amikor a nagyhatalmaktól függetlenül, saját belső erejükre támaszkodva tudtak kivívni olyan eredményeket, amelyek a nemzeti megvalósításuk számára döntőek és lényegesek. A 100 évvel ezelőtti szeptemberi plovdivi fordulat ilyen volt, minden külső támogatás nélkül, kizárólag a hazafias bolgárok erejére támaszkodva, meglepetésként érte nemcsak a nagyvilágot, hanem tulajdonképpen még a bolgár fejedelemség kormányát is, és ez különösen érdekessé és izgalmassá teszi ezt az évfordulót. Legyen

szabad azt hozzátennem, hogy ez a spontán, bolgár belső ügyként indult, saját erőre támaszkodva végrehajtott, hosszú és nagyon fáradtságos küzdelem több éves európai krízis után végül is a bolgár ügy elismerésével ért véget az európai nagyhatalmak részéről. A bolgárok tehát kivívták azt, hogy Dél-Bulgária és a Bolgár Fejedelemség egyesülésére a nagyhatalmak utólag jóváhagyásukat, vagy ha úgy tetszik, áldásukat adták. Mivel ezen nagyhatalmak közé tartozott az Osztrák-Magyar Monarchia, így ezen eseményekben közvetve kicsit mi is részesei vagyunk ennek a nagy változásnak.

Ezzel a két gondolattal be is fejezem a megnyitót, és átadom a szót kedves vendégünknek az előadás megtartására.

Veszka Georgieva Nikolova: Mielőtt elkezdeném az előadásomat, engedjék meg, hogy mindenekelőtt köszönetet mondjak a magyar félnek, és elsősorban a Bolgár Kulturális és Tájékoztató Központnak azért, hogy a mai kerekasztal-beszélgetésre sor kerülhet. Külön is öröömre szolgál, hogy a mai kerekasztal-beszélgetés elnöke Palotás Emil legyen, aki - közismert - a balkáni kérdéseknek egyik legjobb magyar szakembere, szakértője.

Még egyszer szeretném hangsúlyozni, hogy a Bolgár Fejedelemség és Kelet-Rumélia egyesülése a legújabbkori bolgár történelem egyik legjelentősebb eseménye. Éppen ezért is - érthető módon - érdeklődést tanúsítottak iránta nemcsak a történészek, a politikusok, hanem mindazok is, akik társadalomtudományokkal foglalkoznak. A bibliográfiák bolgár összeállítóinak adatai szerint 1885-től 1983-ig, tehát 98 év alatt több ezer olyan publikáció jelent meg, amelynek a témája az egyesülés, valamint a szerb-bolgár háború volt. Az utóbbi években egyre fokozódott az érdeklődés ezek iránt az események iránt. Az utóbbi időben elég sok olyan gyűjteményes kötetet adtak

ki, amelyben található különböző dokumentumok: olyanok, amelyeket felkutattak orosz, francia, angol, és természetesen bolgár levéltárakban. Ennek eredményeként új tudományos értekezések jelentek meg. Ezekben tulajdonképpen három irányzat lelhető fel: bizonyos korrekciókat végeztek el, kiegészítették az eddigi publikációkat, illetve újfent értékelték bizonyos eseményeket.

Jelen előadásom tulajdonképpen egy rövid rezümé, amelyben általánosságban vázolom fel az eseményt, és természetesen felhívom a figyelmet egy-két vitás kérdésre is, mert olyan is van.

Kérem, hogy olvassák fel az előadás szövegét.

NIKOLOVA, VESZKA

A BOLGÁR FEJEDELEMSÉG ÉS KELET-RUMÉLIA
EGYESÜLÉSE 1885-BEN

"Éljen az egyesülés!" - ez az örömkialtás 1885. szeptember 6-án Plovdivban hangzott el s innen - Trákián keresztül - indult útjára, hogy eljusson a felosztott bolgár nemzet minden tagjához. Csupán hét évvel az 1877/1878. orosz-török háború után a Balkán-félszigeten a helyzet ismét aggasztó lett, a nagyhatalmak diplomatái újból kerekasztalhoz ültek tárgyalni. Mindezt azért, mert egy nép bátorságot és merészséget merített ahhoz, hogy ómaga oldja meg nemzeti egyesülésének ügyét.

A bolgár nép a teljes nemzeti felszabadításért és nemzeti egyesülésért vívott küzdelme már felszabadulása első napjaiban elkezdődött és végig kísérte a bolgár állam kiépítését és megerősödését célzó erőfeszítéseket. A nemzeti egységre való törekvés már 1878-ban megnyilvánult, miután Berlinben a nyugati államok átalakították a Balkán-félsziget térképét s ily módon jelentősen csökkentették az orosz-török, a bolgárok számára felszabadító háború eredményeit. A nemzeti elvekkel ellentétben a nyugati államok szétdarabolták a bolgár népet, s orszá-
gát egy hűbéri állam keretei közé korlátozták. Mert Dél-Bulgária Kelet-Rumélia néven ugyan autonom terület lett, de továbbra is a szultán közvetlen katonai és politikai ellenőrzése alatt maradt, Makedóniát és Drinápoly környékét pedig az Oszmán birodalom részének nyilvánították.

Bulgária területének mesterséges szétdarabolása akadályokat gördített az ország normális gazdasági és politikai fejlődése elé és elindította a tömeges ellenálló mozgalmat.

A bolgár egyesülés előkészítése és megvalósítása egy olyan tömeges népi mozgalommal kezdődött, amely a berlini szerződés ellen irányult. Az utóbbi kifejezésre jutott kérvények, tiltakozó jegyzékek és emlékeztetők beadásában, olyan bizottságok létrehozásában Észak- és Dél-Bulgáriában, amelyeknek a sokatmondó "egység" elnevezést adták, az 1878. kresznai-razlogi felkelés szervezésében. Az egyesülés előkészítését szolgálták az 1878., 1880. és 1884. évi diplomáciai missziók is. Továbbá az előkészítési folyamat szorosan összefonódott azokkal az erőfeszítésekkel, amelyek a Bolgár Fejedelemség és Kelet-Rumélia közötti politikai, gazdasági és kulturális közeledést szorgalmazták, összefonódott azzal az eltökélt törekvéssel, hogy meg kell védeni Kelet-Rumélia bolgár jellegét. Ezzel párhuzamosan a bolgár sajtóban állandóan és állhatatosan propagálták az egyesülés eszméjét, vagy ahogyan a nagy bolgár költő Ivan-Vazov-nevezte "a szellem egyesülését".

Az egyesülés előkészítési folyamatában a Bolgár Fejedelemség lett a bolgár nemzeti-felszabadító és egyesülési mozgalom valódi támasza. A mozgalomban igyekeztek résztvenni a szabad bolgár állam határain kívül maradt bolgárok is, ebben irányító szerepet pedig magva, a fejedelemség játszott.

A diplomáciai puhatolózások és az előkészítés folyamán szerzett tapasztalatok egyértelműen mutatták, hogy a bolgár nép csakis a saját erejére támaszkodhat. Ezért 1885. elején Kelet-Rumélia fővárosában, Plovdivban a törökök elleni nemzeti-felszabadító harc egyes résztvevői Bolgár Titkos Központi Forradalmi Bizottságot alapítottak.

tak és hozzáálltak az egyesülés közvetlen előkészítéséhez. A bizottság élére Zahari Sztojanov állt, az 1876. áprilisi felkelés egyik szervezője, tehetséges és elismert író, ragyogó publicista. Ő írta meg a szervezet programját is. Eme program első pontja így hangzik: "A Bolgár Titkos Központi Forradalmi Bizottság célja a bolgár nép teljes felszabadítása szellemi és fegyveres forradalom útján".

A plovdivi bizottság a bolgár nép megújhodáskori nemzeti-felszabadító hagyományainak örököse lett. Rövid időn belül tagjai a bizottságok igen elterjedt hálózatát hozták létre Dél-Bulgáriában és minden erejüket arra összpontosították, hogy az egyesülés létrejötte önálló bolgár ügy legyen. A helyi bizottságok élére a volt szabadságharcosok, felkelő vezérek, az 1877/1878. orosz-török háborúban résztvett önkéntesek álltak. A Bolgár Titkos Központi Forradalmi Bizottság felhívásokat bocsátott ki, felvonulásokat szervezett, tornaegyletek leple alatt alakulatokat állított fel, kiképzésben részesítette az önkénteseket, fegyvereket szerzett. Az előkészítésekkel párhuzamosan konkretizálták a harc célját is. A bizottság - miután figyelembe vette Bulgária gyengeségét és józanul értékelte a nagyhatalmak politikáját - úgy döntött, hogy a nemzeti program csak első részét teljesíti majd, azaz a Bolgár Fejedelemség és Kelet-Rumélia egyesülését, s ideiglenesen lemond mindhárom rész egyesítéséről. Itt szeretnék zárójelben megjegyezni valamit. A régebbi szakirodalomban, sőt egyes jelenkori szerzőknél is felsejlik a feltevés, hogy az így választott változat a legjobb volt-e, nem játszott-e szerepet abban, hogy a bolgár nép teljes egyesítése évekkel eltolódott? Szerintünk a választott taktika volt a legjobb. A Bolgár Titkos Központi Forradalmi Bizottság - ahelyett, hogy maximális célokra törekedett volna, s ezzel veszélybe

sodorta volna az egész kezdeményezést -realizmust tanúsított, melynek alapja a belső bulgáriai körülmények és a nemzetközi viszonyok helyes megítélése volt. A bizottság tagjai úgy értékelték a helyzetet, hogy az egyesülés sikeres végrehajtása megkönnyíti majd mindazokat az erőfeszítéseket, amelyek Törökország európai részén élő összes bolgár felszabadítását eredményeznék. Vagyis a mozgalom nem mondott le Makedónia felszabadításáról, csupán az adott helyzetben a hangsúlyt a Bolgár Fejedelemség és Kelet-Rumélia egyesülésére helyezte.

A titkos bizottság vezetése alatt az eleinte ösztönös harci készség fokozatosan átnőtt erőteljes népi mozgalomba. A társadalom harci eltökéltsége már a tetőfokra hágott 1885 nyári hónapjaiban. A nemzeti kérdésben megnyilvánult egységes politikai gondolkodás alapján megteremtődött a politikai erők egysége, az utóbbi pedig a front szélesítésének feltételeit biztosította. A szervezet ideológusa Zahari Sztojanov a "Borba" /"Harc"/ c. újságjának hasábjain irányította a mozgalmat, ébren tartotta a lelkesedést. A kelet-ruméliai hatóságok kísérletei, hogy valamilyen módon korlátozzák ezt a mozgalmat, sikertelenek maradtak. Sőt, ezek ellenkező hatást váltottak ki, hiszen az egyesülés híveinek száma szüntelenül nőtt. A mozgalomhoz csatlakozott a kormányból kiszorult Liberális Párt is, hogy így módon helyrehozza megtépzott politikai befolyását. Az egyesülés ügyéért megnyerték a kelet-ruméliai tisztek túlnyomó többségét is. Éppen ezeknek a tiszteknek - az egyesülés előestéjén - sikerült semlegesíteniök a katonai helyőrségeket Plovdivban, Sztrara Zagorában és Csirpánban, sikerült egyesíteniök katonáikat a Bolgár Fejedelemség katonáival. Az egyesülés külpolitikai előkészítésébe - habár minden siker nélkül - bekapcsolódott Alexander Battenberg, a bolgár fejedelem. A nemzeti eszme megvalósításától a fejedelem azt remélte,

hogy majd helyreállíthatja tekintélyét, amely alaposan megrendült, amikor Battenberg teljhatalmat erőszakolt ki a rendőri terror segítségével megválasztott Nagy Nemzetgyűléstől.

Közben az események viharos gyorsasággal fejlődtek és megelőzték még a titkos bizottság határozatait is. Szeptember 2-án Panagjuriste városában - amikor a helyi hatalom megkísérelte letartóztatni az aznapi felvonulás résztvevőit - zendülés tört ki. Ez a közeli településekre is áttért. Ez az esemény arra kényszerítette a bizottságot, hogy határozatában kijelölje az egyesülés végrehajtásának napját, mégpedig szeptember 5-ről 6-ra virradó éjjelét. Szeptember 5-én Zahari Sztojanov megírta az egyesülésről szóló kiáltványt. Közben a városokban és a falvakban a helyi bizottságok már szervezték a népi tömegeket. Sikeres akciókat hajtottak végre Goljamo Konarében, Paracovóban, Sztanimakában, azután a felkelők Plovdiv felé indultak. Szeptember 6-án a kora reggeli órákban a felkelők és a hadsereg körülvette Gavril Krasztevics főkormányzó palotáját, akit letartóztattak. Egyéb-ként Krasztevics tudott a készülő akcióról és a mozgalomról, de a Porta szigorú figyelmeztetéseinek ellenére sem foganatosított komoly intézkedéseket az egyesülés szervezőivel szemben. Ez volt a kelet-ruméliai kormány álláspontja is. Sőt, Konsztantin Velicskov, oktatási direktor - azaz miniszter - javasolta, hogy a kormány előzze meg az eseményeket és hirdesse ki egyesülését a Bolgár Fejedelemséggel. Kelet-Ruméliában a hatalom képviselői nemcsak lemondtak minden ellenállásról, hanem maguk is üdvözölték az egyesülést. Az akkor megválasztott ideiglenes kormány ünnepélyesen jelentette be Kelet-Rumélia egyesítését a Bolgár Fejedelemséggel. Ez a kormány értesítette Petko Karavelov kormányát és Alexander Battenberg fejedelmet az eseményről, a végrehajtott akciót elfo-

gadták.

Az egyesülés híre gyorsan elterjedt a Bolgár Fejedelemségben. Számtalan nagygyűlésen és ünnepségen a nép kifejezte igen nagy lelkesedését és megelégedettségét.

A bolgár történetirodalomban még mindig vita tárgya milyen volt Petko Karavelov, a Bolgár Fejedelemség miniszterelnökének viszonya a Bolgár Titkos Forradalmi Bizottság tevékenységéhez. Jono Mitev egyetemi tanár azon a véleményen van, hogy a liberálisok kormánya - ha titokban is - de támogatta az egyesülés előkészítését. Mi azonban csatlakozunk Elena Sztatelova álláspontjához, nevezetesen: az egyesülés kikiáltása a Bolgár Fejedelemség kormányának egyetértése és támogatása nélkül történt. Kétségtelen az is, hogy a titkos bizottság egyes tagjai megpróbálták megnyerni a fejedelemség uralkodó köreinek pártfogását, hiszen ezek voltak a bolgár nemzeti érdekek egyetlen hivatalos képviselői. Az akcióról tudott Petko Karavelov miniszterelnök is, de határozottan ellenezte azt, mert szerinte még nem jött el az ideje. Mint becsületes és tehetséges államférfi, aki féltően gondoskodott országának fejlődéséről, Petko Karavelovnak idegen volt bármilyen politikai kaland. Kívánta az egyesülést, de tartott minden időszerűtlen és kockázatos akciótól, hiszen ezek megingathatták volna az úgyszólván még sebezhető állam stabilitását. Maga a fejedelemség - a gyenge anyagi lehetőségei, az éles pártközi harcok és a külpolitikai támogatás hiánya miatt - aligha tudott volna megoldani egy ilyen bonyolult problémát. De miután Plovdivban kikiáltották az egyesülést, Petko Karavelov nem ingadozott tovább, elfogadta a már végrehajtott akciót és védelmébe is vette.

Számtalan levél- és táviratváltás indult Szófia, Berlin, Bécs, Szentpétervár és Párizs között. Külön bolgár delegáció utazott Koppenhágába az ott tartózkodó

III. Sándorhoz, hogy kérje pártfogását. Bolgár diplomáciai küldöttségek utaztak Bécsbe, Londonba, Párizsba és Konstantinápolyba. Oroszország - habár sértve érezte magát a berlini diktátum miatt, és következetesen harcolt Bulgária önállóságának megerősítése érdekében - most helytelenítette az egyesülést. Szeptember 9-én a bolgár hadseregben szolgáló orosz tiszteket visszahívták, a cár elrendelte Kantakuzin külügyminiszter lemondását. Ezt az orosz állásfoglalást a cári kormány ama meggyőződése diktálta, miszerint az egyesülés erősíti majd Alexander Battemberg fejedelem pozícióját és a külföldi befolyást Bulgáriában. A bolgár fejedelemmel való elégedetlenség egy olyan rövidlátó politikát kényszerített ki, amely ellentétben állott Oroszország politikai érdekeivel. A többi nagyhatalom is síkra szállt a status quo helyreállítása mellett. Ugyanakkor azonban a nagyhatalmak figyelmeztették Törökországot, hogy óvakodjék egy esetleges katonai beavatkozástól Kelet-Ruméliában. Mivel szeretett volna csapást mérni az orosz befolyásra a Balkán félszigeten, és jobb pozíciót biztosítani a már egyesített fejedelemségben, egyedül a brit diplomácia adott részletes és feltételes támogatást a bolgár ügynek. Október 24-én /november 5-én/ Konstantinápolyban a bolgár kérdéssel kapcsolatosan nemzetközi konferenciát hívtak össze, de hamarosan kiderült, hogy az ott folytatott tárgyalások nemigen vezetnek eredményhez.

Az egyesülés sorsa azonban nem a diplomáciai tárgyalásztal mellett, hanem a csatamezőn dőlt el. 1885. november 2-án /november 14-én/ azzal az ürüggyel, hogy meg kell őrizni az egyensúlyt a Balkán félszigeten, a szerb király és kormánya háborút indított Bulgária ellen. A kétheti véres harcokban a bolgár katonák ámulatba ejtették a világot, mert megmutatták eltökélt szándékukat életüket is áldozni a haza szabadságáért és területi

egységéért. A bolgár győzelem meghiúsított minden kísérletet a status quo visszaállítására. A nagyhatalmak kénytelenek voltak elfogadni azt, hogy az egyesülés rendezése csakis Bulgária és Törökország közötti tárgyalások útján valósítható meg. 1886. március 24-én /április 5-én/ Konstantinápolyban elfogadták az un. Tophanei okmányt, amely az egyesülés nemzetközi elismerését jelentette. Ennek értelmében Kelet-Ruméliában a központi hatalmat a bolgár fejedelem gyakorolja. Az akkori Kardzsali járás és Rodope hegység egyes falvainak mohamedán lakossága a szultán közvetlen hatalma alá került. Ugyanakkor bizottságot hoztak létre - tagjait a bolgár fejedelem és a Porta nevezte ki -, amelynek feladata volt a Szervezeti Statutum újboli tanulmányozása, illetve megváltoztatása Kelet-Rumélia új szükségleteinek megfelelően. A berlini szerződésnek a Bolgár Fejedelemségre és Kelet-Ruméliára vonatkozó további rendelkezései érvényben maradtak.

Az egyesülés diplomáciai történetével kapcsolatosan a történetirodalomban évek óta vita folyik, hogy az esemény mennyire volt meglepetés a nagyhatalmak számára. Az esetek többségében a vita a "meglepetés" fogalmának helytelen értelmezéséből fakad, hiszen ez csakis szűkebb értelemben nevezhető annak, vagyis tulajdonképpen csak az időpontra vonatkozhat. Nehezen képzelhető el, hogy a nagyhatalmak egyes képviselői tudták volna pontosan mikor is zajlik majd az egyesülés. Úgyszintén kétségtelen: a diplomaták, Kelet-Rumélia ismerői és szakértői - rajtuk keresztül pedig a külföldi külügyminisztériumok felelős beosztású vezetői -, tudomást szereztek az egyesülés előkészítésének mind belpolitikai, mind diplomáciai vonatkozásairól. Így módon a "meglepetés" szó csak szűkebb értelemben használható. Más, tágabb értelemben az egyesülés korántsem volt meglepetés és ez legkevésbé mondható el a diplomatákról.

Még egy kérdés érdemel figyelmet. Az akkori események egyes résztvevői, később pedig néhány kutató zavarban van, amikor az egyesülés jellegét kell meghatározni, szinte visszahőkölnek ennek külső jelei, megnyilvánulásai előtt. Mert rendszerint bevett szokásunk, hogy számunkra a forradalom egyet jelent súlyos harcokkal, áldozatokkal, sőt barikádokkal. A bolgár egyesülésből mindez hiányzik. Plovdivban egyetlen egy áldozat volt, Rajcso Nikolov százados, vidéken pedig a csirpáni osztag öt harcosa. Ütközetek se voltak nagyon, maga a titkos bizottság Dermenderre községben ülésezett, Ivan Gesov, a kelet-ruméliai Állandó Bizottság elnökhelyettesének szomszédos házában. A Csardafon Veliki vezette osztag előkészületei szinte komikusak. Ezért is az eseményt egyesek "államcsinynek", "pronunciamento"-nak, "plovdivi összeesküvésnek" nevezik. Alaptalan lenne azonban az események más lefolyását várni. 1885-ben Kelet-Rumélia bolgár terület, ennek bolgár kormánya, bolgár adminisztrációja és bolgár hadserege van. Nem volt olyan bolgár, aki ellenezte volna az egyesülést. Nem véletlenül írta Ivan Vazov azt, hogy az egyesülés már régen végbement a bolgárok szívében. Az ország összes politikai és társadalmi tényezője és ereje - a kormányok a Fejedelemségben és Kelet-Ruméliában, a bolgár egyház, a nemzeti-felszabadító szervezetek egy célért küzdöttek: Észak- és Dél-Bulgária egyesüléséért. Ezek az erők közötti különbségek csak a következőkben summázhatók: milyen úton és eszközökkel lehet ezt a célt elérni. Éppen ezért az egyesülés megvalósítása könnyű volt, de ez nem változtat forradalmi lényegén. Mert az egyesülés felszámolt egy történelmi igazságtalanságot a bolgár nép fejlődésében. Így módon megvalósították a bolgár nép teljes felszabadításáért és egyesítéséért vívott küzdelem első szakaszát. Az egyesülés bolgár ügy, hiszen a bolgár nép kezdeményezte, valósította meg

és védte meg. Ebben a társadalom minden rétege résztvett - az egyszerű emberektől kezdve a kormányig és a fejedelemig. Az egyesülés Bulgária felszabadulása utáni évtizedek egyik legjelentősebb eseménye. Folytatása a bolgár nemzeti forradalomnak, s egyetlen sikeres akció a nemzeti egység megteremtésében.

Palotás Emil: Megköszönöm Nikolova elvtársnő értékes, szép előadását. Üdvözlöm Niederhauser Emil professzort, aki ünnepélyesen bevonult a kerekasztal-beszélgetésünkre.

Ha szabad szubjektív véleményt nyilvánítanom, a magam részéről különösen tetszett az, hogy egy történelmi esemény méltatását, jelentőségének kidomborítását sikeresen és meggyőzően összekapcsolta az erre vonatkozó történeti irodalom vitás kérdéseiben való állásfoglalásokkal. El tudom képzelni, hogy mi, akik hallgattuk, továbbgondoljuk az itt elhangzottakat, és esetleg kérdésekkel, kiegészítésekkel is hozzájárulunk.

Dudás Gyula: Mielőtt az érdemi vita elkezdődne, szeretném megkérdezni, van-e lehetőség arra, hogy nagyon röviden vázolnánk az egyesülésnek a gazdasági hátterét, vajon voltak-e motívumok, amelyek elősegítették, siettették, érlelték az egyesítést. Itt elsősorban arra gondolok, hogy esetleg a mesterségesen különválasztott országrészek között akadályozták a kereskedelmet a frissen megvont határok. Elképzelhető, hogy ez a tény bizonyára érlelési folyamatot indított el.

A másik kérésem, hogy lehetne-e kicsit bővebben hallani az egyház szerepéről Kelet-Ruméliában. A Fejedelemséget persze jobban ismerjük, mint a kelet-ruméliai egyház szerepét: nem az ottani helyi vezetésben.

A hallgatóim meg szokták kérdezni az egyetemen,

hogy honnan vették ezt a szép nevet, hogy Rumélia. Régi magyar térképeken Románia szerepel, és sok vitám van a hallgatókkal, mire meggyőzőm őket.

Lengyel Károly: Ezt az alkalmat szeretném felhasználni arra, hogy két neves történész barátunkat, Niederhauser Emil professzort és Palotás Emil egyetemi docenst, akiket a közelmúltban tüntettek ki magas bolgár érdemrenddel, ezen a kerekasztal-beszélgetésen is őszinte szívből köszöntsük, és kívánjunk nekik nagyon eredményes, hasznos munkát mindkét nép barátságára.

Borsányi György: Ennek a történelmi időszaknak két nagy egyesülése van ebben a térségben. Az egyik a bolgár egyesülés, a másik a román fejedelemségek egyesülése, ha évben különbözik is a kettő. De a román egyesülés határsáról jó lenne hallani, hogy ezen egyesülés utáni tapasztalatok hogyan tükröződnek.

Palotás Emil: Úgy tudom, bolgár kollégáink vitatkoznak azon is, mi volt a szerepe Ausztria-Magyarországnak a bolgár-szerb háború kirobbantásában?

Pecze Ferenc: Nagyon fontosnak tartom ezt a kérdést, a beszélgetés témáját azért is, mert előttem van Maria Manolovának "Oroszország és Kelet-Rumélia alkotmányjogi berendezkedése" címmel tíz évvel ezelőtt megjelent kis monográfiája. Itt engem, mint jogtörténészt, elsősorban az alkotmányos berendezkedés ragadott meg, és a képviselői szerv, tehát a parlamenti szerv és a kormányzati szerv közötti viszony, és az utóbbinak az alárendeltetése a parlamenti szervnek. Itt csak egy dolgot említek meg: a képviselői mentelmi jog, az immunitás is például egyik fontos és karakterisztikus intézmény volt a polgári demokratikus felfogásban.

V. G. Nikolova: Megpróbálok válaszolni. Ahol nem tudok válaszolni, úgy gondolom, Önök is tudnak majd segíteni, hiszen ezért vagyunk itt, hogy véleményt cserél-

hessünk. Természetesen egy rövid előadásban nem lehet érinteni az összes problémát, és egyébként a kerekasztal-beszélgetés azért kerekasztal-beszélgetés, hogy a véleményünket ki lehet cserélni.

Elkezdeném az első kérdéssel, hogy milyen volt az egyesülés gazdasági alapja. Közismert, hogy a berlini szerződés értelmében Bulgáriát szétdarabolták. Itt nem szabad elfelejteni egy nagyon fontos tényezőt, nevezetesen azt, hogy attól függetlenül, hogy Bulgária alárendelt viszonyban van az oszmán birodalom keretén belül, mégis a bolgár kézművesek rendelkeznek az oszmán birodalom piacaival. Rögtön hozzá kell tenni, vizsgálva Bulgáriának ezt a két részét - Bolgár Fejedelemség és Kelet-Rumélia -, hogy a bolgár fejedelemségben tulajdonképpen nem volt fejlett a kézművesség, és a mezőgazdaság sem. Emiatt nem tudták az árút más országokba eladni, szállítani, viszont a többi balkáni nép pár évvel előbb szabadult fel. Az a pár év előnye volt a Balkán félszigeti többi országnak, és ennek következtében a balkáni országok között létrejöttek a vámuniók, létrejöttek a vám-szerződések, vagyis a Bolgár Fejedelemség tulajdonképpen a balkáni államokba sem tudta kivinni a megtermelt árut. Az úgynevezett kapitulációs törvény tulajdonképpen érvényben maradt nemcsak Törökországgal szemben, hanem a Bolgár Fejedelemséggel szemben is. Az utóbbival kapcsolatban ez konkrétan abban nyilvánult meg, hogy a nyugati államok exportálhattak Bulgáriába és Törökországba árut, de ennek viszonzása nem történt meg. Természetesen ezért növekedik a behozatal, és növekednek a nyugati államok külképviseletei is. Ezzel párhuzamosan a Nyugatról behozott áru mindenképpen olcsóbb és versenyképesebb, mint a bolgár áru. Nyilvánvaló, hogy miért. Nem szeretnék most részletekbe bocsátkozni, de ebből, amit elmondtam, nyilvánvalóvá vált, hogy volt gazdasági alapja az egye-

sülésnek. Természetesen emellett politikai, nemzeti és egyéb indítékai voltak az egyesülésnek. A gazdasági fejlődés is tulajdonképpen sürgette az egyesülést, és ez a kérdésnek a lényege.

Nem véletlen az sem, hogy az egyesülés első éveiben gazdasági prosperitás tapasztalható Bulgáriában - már az egyesített Bolgár Fejedelemségben. Itt csupán egy példát lehet adni. Az ipari üzemek száma majdnem megkétszereződött, és természetesen a termelés is megsokszorozódott. Ezenkívül természetesen külföldi kölcsönöket is sikerült felvenni. Mindez a gazdaság fejlesztését szolgálta. Ennyit erről.

Milyen szerepet játszik az egyház az egyesülésben? Talán azt kell először elmondani, hogy az előkészítés tulajdonképpen polgári alapon történik meg, tehát a civil lakosság körében, mindenekelőtt lent. Az előbb elhangzott, hogy az egyesülés előkészítésének érdekében létrejöttek az egység elnevezésű bizottságok: ezekben a bizottságokban tulajdonképpen minden társadalmi réteg képviseltette magát, és a civilek és a hatalom, illetve az egyház között nézeteltérés, ellentét nem volt. Mert az egyesülés előkészítésének tulajdonképpen három fészke van, ha így lehet mondani. Az egyik hely Trákia, a másik hely Moezia, s a harmadik hely Makedónia. Az egyesülést előkészítő forradalmárok természetesen tisztelettel adóznak a bolgár egyháznak, hiszen az önálló bolgár hatalom határain kívül élő bolgároknak a védnöke tulajdonképpen a bolgár egyház, az exarchátus volt. Az egyesülés után természetesen tovább egyeztetik a tevékenységüket: egyrészt az állam, másrészt az exarchatus, az egyház, mert az állampolgár tulajdonképpen mindig támogatta a bolgár exarchatust is.

Van-e kölcsönhatás a bolgár és a román egyesülés között?

Én ugyan nem foglalkoztam a román egyesüléssel, ennek előkészítésével, de amennyire tudom, mi a bolgár egyesülés előkészítésében tulajdonképpen nem a román tapasztalatokat használtuk fel a gyakorlatban, hanem inkább a bolgár nemzeti felszabadító mozgalomnak a hagyományait, a tapasztalatait. Volt miből meríteni. Tulajdonképpen úgy látszik, hogy az egyesülés előkészítésében résztvevőknek a célja az volt, hogy megmutassák, hogy a nemzeti felszabadító harcban mégis egy folytonosság is van. Mondanék egy példát. Elhangzott már, hogy ennek a titkos bizottságnak alapszabálya is volt. Ennek az első pontja is elhangzott ma este. Ez az alapszabály majdnem azonos azzal az alapszabállyal, amelyet a bolgár forradalmi bizottság fogadott el Bukarestben Bulgária felszabadulása előtt. Azzal, hogy nagyon sok nemzeti forradalmár részt vesz a titkos bizottság munkájában, illetve a helyileg is megalakult bizottságok munkájában, nyilvánvaló, hogy hatással van a titkos bizottság az egyesülési mozgalom taktikájára is. Sőt mi több, a legelején olyan vita is folyt, hogy nem lenne-e célszerű, ha szabad csapatokat szerveznének, és ezek majd rajtaütést hajtanak végre Plovdivban. Végző soron azonban egy sokkal józannabb elképzelés kerekedik felül, nevezetesen az, hogy fel kell használni a Bolgár Fejedelemség hadseregét és Kelet-Rumélia miliciáját is, hiszen Kelet-Rumélia hadseregét miliciának nevezték akkoriban.

Palotás Emil meglehetősen nehéz kérdést tett fel, és ahhoz, hogy az ember valóban határozott választ tudjon adni erre, nyilvánvaló, hogy nagyon jól kell ismernie a bécsi levéltárakat. Nyilvánvaló, hogy mivel az Osztrák-Magyar Monarchia anyagi támogatást is nyújtott Szerbiának, bízta is Szerbiát arra, hogy gyakoroljon nyomást Bulgáriára, ez egy ösztönzés. Most más kérdés, hogy közvetett, vagy közvetlen volt-e ez az ösztönzés,

de a monarchia mindenféleképpen ösztönözte Szerbiát arra, hogy gyakoroljon nyomást Bulgáriára, illetve hogy háborúba lépjen Bulgáriával. Mivel Palotás Emil dolgozott a bécsi levéltárakban, és nagyon jól ismeri ezt a kérdést, és ennek a kérdésnek a lényegét, nagyon jó, nagyon üdvös lenne számunkra, ha elmondaná a véleményét erről.

Ami az alkotmányi helyzetet illeti Kelet-Ruméliában, azt hiszem, hogy többet nem tudnék mondani María Manolovánál, hiszen én történész vagyok, Manolova pedig jogász, és jobban ismeri ezt a kérdést. A bolgár történelmi kutatásokban ennek az oldálnak tulajdonképpen nagyon kevés figyelmet fordítottunk eddig, s ennél fogva jóval kevesebb a kidolgozott téma ezen a területen. Azt meg tudom mondani, hogy a bolgár fejedelemségben létezett ilyen immunitás, mentelmi jog. Ami pedig a parlamentet illeti, azt kell elmondani, hogy mindenekelőtt belpolitikai okoknál fogva az első világháborúig a bolgár parlament sokkal kisebb szerepet játszott, mint ahogyan ez elvárható lett volna. Itt a gyengeség tulajdonképpen nem abból adódik, hogy ez nem kerül bele az alkotmányba, hanem abból, hogy milyen a törvényhozó és a végrehajtó hatalom közötti viszony, arány. Tulajdonképpen személyes rendszer volt Bulgáriában. Ilyen fogalmat vezettek be a bolgár történettudományban, hogy "személyes rendszer" - személyes rezsimnek is nevezhető -, nem hatalom. Azzal, hogy tulajdonképpen szabályozzák a cár, a parlament és a kormány közötti viszonyt. Ez a viszony már az 1879-es alkotmányban tulajdonképpen azonos azzal, ami - mondjuk - a belga alkotmányban van. Azonos azzal a helyzettel, azzal a megfogalmazással, vagyis megfelel egy fejlett polgári demokrácia követelményének. De a gyakorlat mást mutat: éppen azért, hogy kicsit jelentősebbé lehessen tenni a cárnak a szerepét, kisebbiteni kell a parlamentnek, illetve a kormánynak a szerepét. Mindezt a történelmi

irodalomban azzal magyarázzák, hogy politikailag és gazdaságilag a burzsoázia elég gyenge volt. A burzsoázia gyengeségével magyarázzák tehát. De természetesen itt is vita van, hogy így van-e, vagy sem. Véleményem szerint magán az elnevezésen is változtatni kell, miként azon is változtatni kell, hogy tulajdonképpen mikortól kell bevezetni ezt az elnevezést. Ez érdekes dolog, hiszen vannak olyan európai országok, ahol a királyi hagyományok sokkal, de sokkal hosszabb életűek, és mégis nagyobb a parlament szerepe. Mindezek ellenére én úgy gondolom, hogy Bulgáriában polgári demokrácia volt, és természetesen a parlamentnek is helye, szerepe volt ebben a demokráciában.

Niederhauser Emil: Elnézést kérek, amiért az előadáshoz nem tudok hozzászólni, mivel azt nem hallottam, de a most adott válaszokhoz, a gazdasági kérdésekhez igen. Ezek a törvények, amelyek az egész oszmán birodalomra vonatkoztak, és a bolgár fejedelemségre is vonatkoztak, az egyesült Bulgáriára is vonatkoztak. Ennek ellenére 1892-ben már meghozzák az első iparfejlesztő törvényt, tehát voltak belső lehetőségek. Azt is hallottuk, hogy a felszabadulás előtt tulajdonképpen az egész oszmán piac nyitva állt a bolgár kézművesek előtt, és a felszabadulás után nem. Szó volt arról, hogy a bolgár fejedelemség gyenge kézművesiparral rendelkezett, holott éppen a Balkán hegység déli oldalának falvai - ahonnan az egész szabadságmozgalom kiindult - a legerősebb kézművesipari részét jelentették az országnak. Azzal kapcsolatban, hogy Kelet-Rumélia egyesülése megnagyobbította a területet, és ennek megfelelően előrelendítette a gazdaságot, azt hiszem, hogy ebben a nagyságrendben ezt nehezen lehet mondani, hogy ez olyan nagy lendületet adott volna.

V. G. Nikolova: Kétszeres lett a terület.

Niederhauser Emil: Ez csak egy megjegyzés volt. A kérdésem teljesen hirtelen jött, mert nem ismerem az előadást: a bulgáriai orosz befolyás 1885-ig hogyan értékelődött az előadásban, vagy a mai bolgár történetírásban?

V. G. Nikolova: Lehetséges, hogy a gazdasági fejlődésről szóló válaszomban nem voltam teljesen pontos: én inkább a kézművesek tönkremeneteléről beszéltem. Tulajdonképpen abban, hogy itt tönkrementek a kézművesek, néhány tényező játszott szerepet. Bulgária elvesztette az oszmán birodalomnak a piacát, ezenkívül a belső piac is szűkebb lett azáltal, hogy a török lakosság, amely alapjában véve egyik legnagyobb felvásárlója volt a bolgár kézművesek árujának, kitelepült az országból, és megváltozott a bolgár lakosság izlése is. Természetesen ehhez hozzá kell tenni azokat a folyamatokat, amelyek tipikusak a kapitalizmusra való átmenet korszakában. Elkezdődik a tőke felhalmozódása Bulgáriában, elkezdődik az iparosítás, és így tovább, és természetesen mindez szerepet játszik.

Ami pedig az orosz befolyást illeti Bulgáriában 1885-ig, tehát az egyesülésig, először azt kell mondanom, hogy ez nagyon tág és nagyon bonyolult kérdés. Önök is tudják, hogy Oroszország tulajdonképpen nem nagyon kívánta Alexander Battenberg fejedelmet, és tudják, milyen konfliktusok voltak. Az előadásban elhangzott egy-két mondat erről. Talán nem értem a kérdésnek a konkrétságát. Nyilvánvaló, hogy Ön, aki foglalkozik a bolgár történelemmel, nagyon jól ismeri azt. Mi az, ami konkrétan érdekli a legújabb kutatásokkal kapcsolatban?

Niederhauser Emil: Éppen Battenberg szerepe. Végül is orosz protégé-ként kerül oda, és szembekerül az orosz kormányzattal. Ezt hogyan értékelik?

V. G. Nikolova: A bolgár történeti irodalomban még

mindig folyik a vita Battenberg körül, és még mindig keresnek egy elfogadható értékelést arra vonatkozóan, milyen is volt Battenberg szerepe a bolgár politikai életben. Most nem szeretnék neveket említeni, de ismert egy bolgár történész, akinek számára Battenberg szinte kölyök, aki tulajdonképpen csak a kártya és a szórakozások iránt érdeklődött. Egy másik, ugyszintén nagyon ismert bolgár történész pedig a lónak a másik oldalára esett, mondván, hogy igen nagy tehetség volt mint államférfi, és amikor fejedelemmé választották, és eljött Bulgáriába, teljesen kidolgozott programot hozott magával a bolgár állam kiépítéséről. Véleményem szerint egy 24 éves fiatalemberre nem lehet kizárólag azt mondani, hogy csak a szórakozás, meg a kártya érdekelte, és azt sem, hogy nagyon nagy tehetségű államférfi volt: tehát itt nagyon objektív értékelés szükségeltetik.

Más kutatásokban kísérleteket tesznek arra, hogy ez az értékelés objektívebb legyen, sőt mi több, kiemelik, vagy ráirányítják a figyelmet arra is, hogy III. Sándor is milyen hibákat követett el Battenberggel, illetve Bulgáriával szemben, és végső soron azoknak milyen hatása volt Bulgária fejlődésére. Azt hiszem, hogy itt a konfliktust nem szabad a két monarcha közötti konfliktusra leszűkíteni, hanem sok mindent figyelembe kell venni, azt is, hogy az egyik államnak, a másik államnak milyen érdekei voltak, milyen fejlődésen ment keresztül az egyik állam, a másik állam. Tehát ne csak személyes alapon döntsük el, hogy tulajdonképpen mik is voltak, milyen jellegűek voltak ezek a konfliktusok. Közismert, hogy minden egyes államnak - legyen az nagy vagy kicsi - megvannak a politikai, a gazdasági és a stratégiai érdekei, és végső soron a politikában az állam majdnem mindig ezekből az érdekekből indul ki, és itt objektív értékelésre van szükség. Tulajdonképpen a politika, meg

az érzelmek sohasem mentek együtt, sohasem találkoztak.

Palotás Emil: Egy híres angol politikus a 19. század első felében azt mondta, hogy nincsenek Angliának örök barátai, csak örök érdekei vannak.

Nem tudom, maradtak-e még kérdések. Talán legyen szabad mint elnöknek még egyszer igénybe vennem a jelenlévők türelmét. A meghallgatott előadás, valamint a kérdések nyomán lezajlott beszélgetés is érdekes képet mutat. Többen vagyunk itt történészek, akik Bulgária történetével már régebbi idő óta foglalkozunk, és tudjuk, hogy régen nagyon egyszerű volt a dolgunk, megvoltak a megfelelő sablonok, pontosan bele lehetett helyezni a nemzeti történelem, vagy az egyetemes történelem eseményeit, és feladatunk legfeljebb abban volt, hogy milyen mennyiségű nemzeti színű szalagot és milyen mennyiségű vörös szalagot adjunk hozzá körítésnek. Ebben az összefüggésben természetesen Kelet-Rumélia egyesítése is nagyon egyszerű volt. Ez része volt a burzsoá nemzeti forradalomnak, s minthogy a burzsoázia természetes törekvése a nemzeti piac, és minél nagyobb nemzeti piac megszerzése, nyilvánvaló, hogy a fejedelemség, amelyet a burzsoázia irányított, politikailag elsősorban a nemzeti piac bővítése érdekében cselekedett. Ha ezen a sematikus módszeren változtatunk, akkor nyilván nem az azt megelőző, úgyszintén primitív módszerhez térünk vissza, amely minden tekintetben csak egyes személyek, főként uralkodók, monarchák cselekedeteiben kereste a nagy politikai folyamatoknak az indítékait, hanem vannak ennek mélyebb társadalmi, gazdasági gyökerei is. Ezért nagyon helyénvaló volt az első feltett kérdés a mai kerekasztal-beszélgetésnél, de magam is úgy vélem, hogy ebben a konkrét esetben, tehát a plovdivi fordulat esetében nem a gazdasági faktor játszott elsődleges szerepet.

Ha szabad megint kicsit személyeskednem, akkor ezt

a nem éppen egyszerű kérdést tovább bonyolítanám, hogy nem egyszerűen a burzsoáziának Kelet-Ruméliáért folytatott harcáról volt szó, hanem - mint köztudott - a bolgár vezető réteg - az adott erőviszonyoknak megfelelően - két részre oszlott: osztrákbarát és oroszbarát szárnyra, és amikor különböző okok miatt Oroszország viszonya megromlott Bulgáriához, akkor ennek a magyarázatát azazal volt szokás adni, hogy a bolgár burzsoázia érdekelt volt a nyugat-európai tőkés országokkal való kapcsolatban.

Összegezésképpen a magam részéről tanulságként azt mondanám, amivel tulajdonképpen kezdtük is, hogy Kelet-Rumélia és a Bolgár Fejedelemség egyesítése egy lépés, egy fokozat, egy fázis a bolgár nemzeti forradalom hosszú láncolatában, amely jóval korábban kezdődött, a nemzeti újjászületés időszakában, és túlterjedt a mai beszélgetésünk témáját képező aktuson is. Ez egy nagyon szép oldal abban a történelemkönyvben, amely a bolgár nép harcát ábrázolja annak érdekében, hogy miután nemzeti identitását megtalálta, az ennek a nemzeti identitásnak megfelelő államkereteket is létrehozza.

Dudás Gyula: Visszakaptál egy labdát a szerbek szerepével kapcsolatosan. A bécsi levéltárban mit találtál?

Palotás Emil: Közkivánatra elmesélhetem néhány héttig, de nem merek visszaélni a türelmével. Szeptemberben, amikor a kalendárium szerint a 100. évforduló volt, Szófiában egy nagy nemzetközi konferenciára került sor. Ezen a konferencián - elnézést kérek az illetlenségért, én mondom nevéket - a korszak két kiváló, vezető bolgár történésze között vita bontakozott ki ebben a kérdésben. A bolgár történettudomány egyik vezető egyénisége, Hriszto Hrisztov akadémikus az alap-referátumában erről a kérdéstről azt mondta - kicsit szándékkal egyszerűsíték, sarkítok -, hogy Ausztria-Magyarország, mint a bolgárok

ellensége, írásbeli szerződést kötött a szerbekkel, s előre mintegy ráuszította a bolgárookra Szerbiát. A vita során Jono Mitev professzor, aki a kérdésnek nagy monográfusa, és több könyvet írt róla, cáfolta ezt a tézist, és a bolgár-szerb háborút egyszerűen a szerbeknek a bolgárokkal szembeni, nem éppen barátságos magatartásából vezette le. A szerbek - és különösen Milán király - gyűlölték a bolgárokat, tehát függetlenül mindentől, az alkalmat megragadva megpróbáltak velük leszámolni.

Az összetett történeti igazság alapelemei a különböző nyelvű szakirodalomból viszonylag régóta ismertek, és a bécsi diplomáciai levéltárból sem lehet foradalmian új dokumentumokat ez ügyben fellelni, vagy kibányászni, megtermelni.

Amit a magam részéről hozzátehetnék, az kapcsolódónak Nikolova elvtársnőnek itt elhangzott egyik megállapításához, hogy minden államnak jól felfogott saját politikai érdekei vannak. Ausztria-Magyarország, mint az akkori európai nagyhatalmak egyike, jelentős tényezője, valamint a balkáni ügyekben, a balkáni kérdésekben nagyon közelről érintett fél, nem lehetett érdekelt abban, hogy Bulgáriát megsemmisítsék. Hiszen köztudott, hogy a szeptemberi fordulat idejében, abban a történeti pillanatban, amikor a plovdivi fordulat végbe ment, a bolgár-orosz viszony éppen a hanyatlás stádiumában, a romlás fázisában volt. Érdeke volt tehát azon bolgár elemeket, vagy a bolgár politikai élet azon részét támogatni, amely szembefordult Oroszországgal: most mindegy, hogy milyen okból fordult szembe. A baj a bécsi kormányzat számára ott kezdődött, hogy Szerbiát is támogatnia kellett, titkos szerződési viszonyban volt vele, tehát titkos szövetséges volt Szerbia Ausztria-Magyarországnak. Szerbia politikai rendszere meglehetősen bizonytalan volt amiatt, hogy a berlini kongresszus után az események Szerbia

számára kedvezőtlen irányban haladtak, és Ausztria befolyása lényegében a szerb dinasztia, Milán király támogatására alapozódott.

Nagyon nehéz volt úgy támogatni mindkét balkáni országot - Szerbiát is, Bulgáriát is -, hogy ugyanakkor Oroszországnak is minél kevesebb mozgásteret hagyjanak a Balkánon. Ezért az osztrák-magyar politika fő alapelve az volt, hogy formálisan, tehát betű szerint megtartsák a berlini szerződést, de a forma megtartása mellett, azon belül bizonyos változtatásoknak teret adjanak. Ide tartozott az, hogy nemcsak Anglia támogatta az első periódusban a plovdivi fordulatot, hanem körülbelül október közepéig Ausztria-Magyarország részéről is perszonális unió formájában kívánták megőrizni a berlini szerződés betűjét, úgy, hogy a valóságban az egyesítés megmaradhat. Ahhoz, hogy a bolgárokat, köztük Battenberget e rugalmas taktika elfogadására rávegyék, bizonyos nyomást kellett gyakorolni Bulgáriára. Eredetileg a bécsi diplomácia csak ilyen nyomást akart gyakorolni Bulgáriára azáltal, hogy a szerbeknek azt tanácsolta, hogy bizonyos, de korlátozott katonai intézkedéseket tegyenek. Később - nincs időm elmondani, minthogy nemsokára éjjél lesz - a nemzetközi élet bonyolulttá vált, s Milán nem a Bécsben előírt játékszabályok szerint folytatta le ezt a játszmát, hanem komolyan vette, teljesen mobilizált, és rátámadott Bulgáriára. Mint ismeretes, október 6-a után a cár kijelentette, hogy semmi körülmények között sem ismeri el az uniót. Ekkor Ausztria-Magyarország megpróbálta visszatartani Milánt, komoly veszekedések is voltak Belgrád és Bécs között, vagy Milán és a bécsi kormány között, de Milán gyakorlatilag akkor már elhatározta, hogy neki mindenképpen területi kompenzáció kell. Ezt végül is Bécs nem tudta, és nemis akarta megakadályozni, hanem az erőfeszítése arra irányult, hogy titkos csatornákon mege-

gyezték a szentpétervári kormánnyal, hogy a balkáni kis országok egymás közötti harca, viszálya nem fogja befolyásolni a két nagy: Ausztria és Oroszország viszonyát.

Ami újat lehet mondani a bécsi levéltár alapján, az az, hogy ezt ezek után Pétervár elfogadta, amit a történeti irodalomban nem szokás megírni, vagy nem ismeretes. Amikor elkezdődött a háború, egészen a szlivnicai fordulatig összhangban cselekedett a bécsi és a pétervári kormány. A nagy bonyodalmak akkor keletkeztek, amikor mindenki számára - tehát Pétervár számára is - meglepetésként, nem várt dologként a bolgárok győztek.

Ez egy hosszabb diplomáciai játék része, és ha még adnak öt percet, elmondom ezt is. Megkezdődött a háború, amelyet nem akart sem Pétervár, sem Bécs, tehát a nagyhatalmak nem akartak, mert nem általuk ellenőrzött dologként indult. A világ meg volt győződve róla - mint említettem, a cári Oroszországot is beleértve -, hogy a kis Bulgária, amelynek nincs megfelelő hadserege, és a hadseregének az összes tisztjét a cár hazarendelte - tehát ott maradt kislétszámú hadsereggel, tisztiek nélkül - szükségképpen vereséget fog szenvedni. Ebben a szituációban, tehát a szerbek támadása után első alkalommal Pétervár kéréssel fordult Bécshez, hogy közösen - tehát az orosz és az osztrák diplomácia közös nyomással - állítsa meg a hadi eseményeket. Az első alkalommal Girsz orosz külügyminiszter a cári kormány nevében azt kérte, hogy Bécs gyakoroljon nyomást a szerbekre, Oroszország gyakoroljon nyomást a bolgárokra, állítsák meg a dolgot, ne legyen katasztrófa, ne legyen beláthatatlan következménye. Miközben ez a távirat eljutott Bécsbe és a bécsi külügyminisztérium ezt fontolgatta, a hadi szerencse kezdett elpártolni a szerbektől. Még nem volt szlivnicai fordulat, s Milán szerb király kéréssel fordult Bécshez, hogy Bécs eszközöljön ki fegyverszünetet. Bécs-

hez egymásután két kérés érkezett: először orosz részről, amely eredetileg a bolgárok javára szólt volna, hogy ne semmisítsék meg Bulgáriát, mert azt Oroszország már nem viselné el. Itt egy nagyon érdekes pillanat következett be: amikor Battenbergék előkészítették az ütközetet, teljes hirtelenséggel rendeltek el, tehát nem lehetett Szófiába sem táviratozni, sem onnan vissza. Lezajlott a szlivnicai ütközet, és úgy nézett ki, hogy a szerbek katonai vereséget szenvedtek. Nem akarom a bolgárok első nagy győzelmét alábecsülni, de a szerb hadsereget teljesen még nem semmisítették meg. De Milán pánikba esett, és úgy gondolta, hogy ez a vereség a trónjába fog kerülni. Ezért azonnal Ausztria intervencióját, tehát diplomáciai közbeavatkozását kérte. A bécsi külügyminiszter felhatalmazta saját belgrádi képviselőjét, hogy a szerb-bolgár fronton keresztül menjen Battenberghez, és közölje, hogy a hadi eseményeket szüntessék be. Khevenhüller azt mondta Battenbergnek, hogyha nem állítja meg a harcot, nem hagyja abba a háborút, akkor Ausztria bevonul Szerbiába, Oroszország pedig Bulgáriába. Khevenhüller tehát ebben az utóbbi mondatban lépett túl a felhatalmazását, hogy Oroszországot is belekeverte. Battenberg és Khevenhüller tárgyalásáról gyakorlatilag csak kétfajta forrásunk van. Az egyik Khevenhüller hivatalos jelentése saját miniszterének. A másik az, amit Battenberg saját miniszterének utólag elmondott. Ezek sok részletben különböznek, a lényegben megegyeznek. Amint az előbb mondtam, Khevenhüller mindkét nagyhatalom, tehát Oroszország nevében is megfenyegette Battenberget. A volt orosz külügyminisztérium iratai, valamint az összes többi nagyhatalom külügyi iratai is elegendő bizonyítékot szolgáltatottak arra, hogy miután nagyon megromlott Battenberg viszonya a cárral - 1884-ben már biztosan így volt -, orosz részről többször felmerült, hogy

katonailag beavatkozzanak a bolgár ügyekbe. Voltak - ezt már csak közvetetten lehet bizonyítani - tervek arra, hogy oroszok, vagy oroszok által felbérelt emberek eltávolítják Battenberget a trónról. Mindezek ellenére természetesen az akkori hivatalos politika és közvélemény nem vállalta, hogy valaha is erőszakkal fog, vagy készül beavatkozni Oroszország a bolgár ügyekbe, sőt a későbbi történetírás ezt a kérdést nem feszegeti.

Ebből most ránk csak annyi tartozik, hogy óriási felháborodás, és kicsit mesterségesen felfújta nagy hisztéria támadt abból, hogy a bécsi diplomácia Oroszország nevében is fenyegeti a bolgárokat. Tulajdonképpen az orosz diplomácia eltagadott, vagy igyekezett eltagadni olyant, hogy kontaktus, kapcsolat állt fenn Bécs és Pétervár között jóval azelőtt, hogy a háborúban fordulat történt. Azt hangoztatva, hogy a bécsi diplomácia önhatalmulag, tehát saját elszánásából járt el, nagyon élesen Bécs ellen fordult.

Hogy miért, miért nem, nem tudni, de Battenberg is elfogadta azt a verziót, amelyet az oroszok kezdtek el terjeszteni, hogy tehát osztrák-intervenció, osztrák beavatkozás akadályozta meg a bolgár hadsereget abban, hogy bemenjen Szerbiába és elfoglalja Belgrádot. Ebből azután természetesen a cári diplomácia, vagy a cári politika a valóságosnál picit kedvezőbb, míg az osztrák diplomácia a valóságosnál kicsit sötétebb színbe került.

Ennyi a dolog tárgyi alapja, és a valóságban itt nem arról van szó, hogy Bécs a szerbeket, vagy a bolgárokat szerette-e jobban, hanem arról, hogy a nagyhatalmak nagyhatalmi politikát folytattak, a kis államok pedig igyekeztek a maguk országának megtenni amit csak lehet. Ezért lett az, hogy a nagyhatalmak síkján és a kis országok síkján ellentmondások keletkeztek, és ezek keresztben is voltak: nagyhatalmak és kis államok, és kis

államok és nagyhatalmak között.

Ennyi tulajdonképpen a lényege. Én ugyan nem vagyok osztrák-magyar hazafi, mert nincs osztrák-magyar haza, szeretném, ha legalább a bolgár történész kollégák a történetet nem fejeznék be Szlivnicánál, vagy Khevenhüller missziójánál, amely csak egy színdarab első felvonásának a vége, mert hiszen van egy második felvonás is, amely azzal kezdődött, hogy Battenberget az ismert körülmények között eltávolították a trónról. Itt újra jelentkezett az osztrák-orsz hatalmi versengés, rivalizálás. A második felvonásnak a végén Ausztria, vagy az osztrák diplomácia védte Bulgáriát a Kaulbaraz misszió utáni katonai konfliktus lehetőségétől. Ha netán Milánt segítve rosszat tett 1885-ben a bolgároknak, akkor 1886-ban ebből valamit kompenzált. És ha megszakadt az oroszbolgár politikai és diplomáciai kapcsolat 1886-ban, és tíz év nagyon nagy feszültségei után 1896-ban ez a kapcsolat teljesen más minőségben éledt újjá, vagy újult fel, vagy vették fel azt újra, amikor már nem küldtek orosz tábornokot hadügyminiszternek Szófiába, és Oroszország csak egy volt a nagyhatalmak képviselői között a szófiai diplomáciai karban, tehát a bolgár belső önállóság maximálisan megmaradt, abban az "átkozott" nyugati kapitalista hatalmaknak, tehát Ausztriának is jelentős szerepe volt. A történelem tehát folyamatos színjáték, amelynek legfeljebb csak egyes fázisait nézhetjük, és olyan színben tűnik, amilyen szint a megvilágító reflektorokkal ráteszünk.

V. G. Nikolova: Ez szubjektív tényező.

Palotás Emil: Objektív történelem nincs, az objektív történelmet a történész teremti. Annyi történelem van tehát, ahány történész.

Abban azt hiszem, megegyezhetünk, hogy a plovdivi fordulat eredménye rendkívül pozitív, és a történelemben

nem volt olyan történész, aki ennek a bolgár fejlődés, a bolgár nemzet fejlődése számára a jelentőségét kétségbe vonta volna. És ha a bolgár történelemnek egy fényes momentumáról szögletes kerekasztal mellett elbeszélgethattünk, akkor gondolom, kellemes este emlékével fejezhetjük be a mostani találkozást. Mint elnök megköszönöm Nikolova elvtársnő előadását, a résztvevők aktív beszélgetését, és az estét bezárom.

Alekszandar Gjurov: A Bolgár Kulturális és Tájékoztató Központ nevében hadd mondjuk el: nagyon szépen köszönjük, hogy részt vettek ezen a beszélgetésen, s azt is meg merem kockáztatni, hogy ez a beszélgetés eredményes volt.